

Юрій ФІГУРНИЙ,
канд. іст. наук.,
м. Київ

Новітні джерела про боротьбу УПА за незалежність і державність України

Зовсім недавно ми відзначили десяту річницю незалежності України. Наша країна дуже молода, і на перший погляд здається, що державність ми не вибороли, а отримали в подарунок від так званих «гекачепістів». Ні, це не так! Кращі сини і дочки України в буремному ХХ ст. поклали на вітвар Батьківщини свої серця. Це українські січові стрільці — учасники визвольних змагань 1917—1920 рр., члени ОУН—УПА 30-50 рр., дисиденти 60-80 рр. ХХ ст. Естафета боротьби за соборність України ніколи не переривалася: січовий стрілець передав її оунівцю, оунівець — воюку-повстанцю, від бійця УПА — до української інтелігенції, а від дисидентів — до наших з вами рук. Тому на порозі нового — III тисячоліття перед українцями стоїть завдання стати справжньою європейською нацією, зберегти і розбудувати українську державність. Щоб кожен зміг промовити з гордістю: «Я — громадянин Соборної України» і своєю працею, розумом і наснагою перетворював її в демократичну, цивілізовану і багату країну. Зараз же все навпаки: ми бачимо безвладдя, безробіття, хаос, знецінення усіх старих ідеалів.

Новий час вимагає формування нових моральних цінностей, і зразком їх є досвід самовідданої боротьби за соборну Україну воюків УПА. Здається, що минули ті часи, коли їх називали підлими зрадниками, кривавими бандитами, буржуазними націоналістами. Але це, на жаль, не так. Офіційно, на державному рівні, бійці УПА не отримали статусу ветеранів Другої світової війни, ліва, і особливо комуністична преса продовжує лити на них бруд, таврувати «фашистськими прихвоснями». За урядовою постановою представники академічного Інституту історії створили комісію на чолі зі Станіславом Кульчицьким, які надто вже довго вивчали діяльність українських повстанців і так і не змогли зробити остаточного висновку щодо діяльності УПА.

У цей час у засобах масової інформації з'являються заяви деяких ветеранів Великої Вітчизняної війни, що саме вони в 1941—1945 рр. воювали за незалежну Україну. Воювали —

так, але не за вільну Україну, а за сталінський СРСР чи за т.зв. «радянську Україну» (колонію у складі Російської комуністичної імперії, населення якої мордували, морили голодом, розстрілювали, відправляли у Сибір, на Соловки). У ті часи тільки бійці УПА боролися за Українську Соборну Самостійну Державу. Тому зараз, коли Україна здобула нарешті «державну бронзу», колишні компартійні чиновники докладають чимало зусиль, щоб продовжувати замовчувати роль і місце Української повстанської армії та її воюків, старшини у державотворчих змаганнях середини ХХ ст.

У цьому контексті треба розв'язати проблему термінології, а саме поняття «Велика Вітчизняна війна». Воно не тільки застаріле, а й заідеологізоване комуністичними міфотворцями. Для них термін «Велика Вітчизняна війна» є дуже доброю знахідкою, тому що в цьому разі СРСР ставав жертвою фашистського агресора, а комуністи на чолі т.зв. «радянського народу» вели справедливую визвольну боротьбу і навіть врятували світ від фашистської коричневої чуми, а те, що потім Європа була розділена на два ворогуючих табори — справа зовсім інша. Якщо ж застосувати термін «Друга світова війна», то стане зрозумілим, що агресорів було два — гітлерівська Німеччина і сталінський СРСР, і якщо відкинути всі застарілі догми, казки, то підготував і розв'язав Другу світову війну насамперед Й.Сталін, а А.Гітлер лише був маріонеткою в його езуйтських задумах.

Пакт Рібентропа-Молотова і тасмні протоколи про розподіл сфер впливу — лише один з багатьох доказів цього. Хоча «правдиві» радянські історики, виконуючи накази партії, називали ці протоколи «буржуазною фальшивкою» більше 50 років. Зрозуміло, кому хочеться перетворитися з голубів миру на стерв'ятників війни? А воно було так, згадаймо т.зв. визволення Західної України, повернення Буковини, приєднання Прибалтики, «війну з білофінами» — це все криваві сторінки Другої світової війни, які писалися кров'ю багатьох народів, у тому числі й українського.

Трагедія бездержавного українського етносу полягає в тому, що в подіях Другої світової війни він був суб'єктом, простіше кажучи гарматним м'ясом. Найкращі представники українського народу були з цим незгодні, і діяльність ОУН слугує яскравим прикладом. Її можна критикувати за співробітництво з фашистами, але щоб досягти мети — відродження самостійної України — вони використовували всі можливі засоби.

Саме за сприяння ОУН була створена і почала діяти Українська Повстанська Армія. Хоча, на мій погляд, треба розмежувати ці два поняття, — ОУН і УПА — партія і військо. Тому що повстанська армія була не поза-, а надпартійною силою і об'єднувала в своїх ланках не тільки членів ОУН, які поділяли їхні погляди, а й простих селян, робітників, інтелігентів, які були далекі від партійних гасел, але хотіли вибороти незалежну українську державність і вільно в ній жити, господарювати і панувати. На жаль, ОУН і УПА зазнали поразки через несприятливі політичні та історичні умови, але їхні збройні змагання сприяли формуванню нових поколінь борців за українську справу.

Ось чому актуальною є тема вивчення і публікація нових джерел, у яких розкривається жертвна боротьба УПА за незалежність і державність України.

На мій погляд, для розкриття цієї проблеми слід:

продовжувати перевидавати діаспорні дослідження;

публікувати матеріали, які збереглися в радянських спецховищах;

видавати спогади ветеранів-повстанців;

друкувати аналітичні наукові дослідження про діяльність УПА в роки Другої світової війни.

Цим повинні займатися не лише історики, а й українознавці. Діяльність УПА є важливою українознавчою проблемою, бо вона була надзвичайно багатогранною. Досліджуючи визвольні змагання українців під час Другої світової війни, слід враховувати не лише історичні аспекти, а й світоглядні, виховні, культурно-освітні, етнічні, релігійні тощо.

Тепер зупинимося більш докладно на цих завданнях.

1. Українські вчені з США, Канади, Німеччини провели колосальну систематизуючу роботу і видали багатотомний літопис УПА (більше 20-ти томів), матеріали повстанців, наукові дослідження, присвячені українському руху опору під час Другої світової війни, і хоч зараз ці видання стали доступними для науковців, пересічному читачеві їх отримати важко. Ось чому стало на порядку денному в незалежній Україні питання перевидання цих книжок.

Цікаве дослідження П.Мірчука про історію створення і діяльність УПА — «УПА 1942—1952. Документи і матеріали. — Львів, 1991. — 2-ге вид. та багато інших праць.

2. Надзвичайно важливим завданням для українознавців є пошук і публікація архівних документів, які десятиліттями зберігались у спецховищах КДБ. Велику роботу у цьому напрямку проводить відомий український вчений В.Сергійчук. Вийшли такі його праці, як: ОУН — УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. — К., 1996; Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 р. Нові документи і матеріали. — К., 1998. Ці книжки дають можливість пересічним громадянам ознайомитися зі свідченнями й документами, які зберігались в спецфондах під грифом «Цілком таємно» і спростовують сфальсифіковану інформацію про національно-визвольний рух на українських теренах.

Здійснено також нове видання «Літопис УПА». Уже вийшло з друку два томи. Головна відміна нової серії полягає в тому, що вона базуватиметься на документах і матеріалах, зосереджених в архівах України, включаючи численні фонди каральних установ колишнього СРСР, що вели боротьбу проти українських повстанців та визвольного підпілля — міністерств держбезпеки, внутрішніх справ, партійних та судових органів, прокуратури.¹

3. Найважливіша інформація про боротьбу УПА зосереджена в мемуарах ветеранів-повстанців: Іван Йовик (Соколенко). Нескорена армія. Із щоденника хорунжого УПА. — К., 1995; Михайло Титус — вояк УПА. — Львів, 1997; На зов Києва. Український націоналізм у Другій світової війни. Збірка статей, спогадів і документів. — К., 1993; Іван Дмитрик. Записка українського повстанця в лісах Лемківщини. — Львів, 1993; Тарас Бульба-Боровець. Армія без держави. — Львів, 1993; Степан Мудрик-Мечник. ОУН в Україні, за кордоном під проводом С.Бендери. — Львів, 1997 тощо.¹

Так, у своїх мемуарах колишній хорунжий УПА Іван Йовик підкреслював, що незламність повстанської армії була в тому, що її підтримували українці не лише Заходу, а й Сходу. Зокрема автор наводить приклад героїзму дівчини-зв'язкової, яка переносила «штафету» (таємний наказ). По дорозі вона випадково потрапила на більшовицьку варту. Для того, щоб «штафета» не потрапила в їхні руки, а вона — у жахливі тортури, дівчина відбезпечує гранату. «Коли до неї наблизилася людина з НКВД, вона з окликом «Слава!» кидає гранату, яка вбиває її й одного з ворогів. Таких прикладів можна було навести безліч.²

Автор наголошує: «УПА оформилась на початку Другої світової війни, але з належним

правом стала спадкоємницею національних визвольних змагань 1917–1921 рр. і впевнено почала боротьбу за Українську Соборну Самостійну Державу. Вона воліла довести перед світом, що Україна жива, бореться і буде боротися до переможного кінця. IV Універсал, проголошений Центральною радою України, був дороговказом для УПА.³

Отже, має рацію комбатант (ветеран) І.Йовик, коли стверджує, що треба віддати належну честь творцям, командирам і бійцям УПА, які своєю кров'ю засвідчили право на буття Української держави і прискорили розвал московсько-більшовицької імперії, щоб на її руїнах постала вільна незалежна держава.⁴

Надзвичайно цінна книжка «Михайло Титус — вояк УПА», яку видано у Львові видавничим центром «Арсенал» у серії «Твої сини, Україно» з метою залишити нащадкам спомини тих безіменних героїв, які творили український феномен ХХ ст. — Українську Повстанську Армію — і визвольну боротьбу в цілому. Насамперед мова піде про простих вояків, жертвних бойовиків, які масово відгукнулися на потребу дня оборонити свій народ та рідну землю. Сьогодні в Україні руйнуються старі етичні норми, традиції і настав час створити та пригадати забуті справжні українські (а не совдеповськи-імперські) моральні цінності. Прикладом для сучасної молоді і державних керівників можуть стати бійці і командири УПА, а саме життєвий шлях Михайла Титуса — «Богдана», «Чортика», «Ципера», «Бомбелка». Простий сільський хлопець, незважаючи на криваве пекло, через яке він пройшов, витримав усе, не озлобився, не збайдужів до рідної Батьківщини.⁵

У сучасній Україні мільйони зневірилися у високих ідеалах, а сіра «маса» тужить за «добрим» московським минулим, перемелює й обплювує національну гордість, честь, порядність і незалежність, бо голодний шлунок плебея-совка спустошує душу, руйнує мозок, розбухує звірячі інстинкти, возносить одну жадобу — набити шлунок.

У цьому контексті надзвичайно важливі спогади М.Титуса про перші сутички з червоними партизанами, саме про полонених ковпаківців: «...дали ми їм відро зупи, хлюпнуло воно моментально по їх шлунках, дали друге — хлюп знову... Подивився сотник на них та каже: «Хочете додому, ідіть, діточки, а хочете народ наш боронити — із нами гайда!» Було це в Яструбицьких лісах 1944 р... І що я зауважу. Ті хлопці, котрі прислухалися до нашої бесіди та менше налягали на зупу, стали від сотника по праву руку, отримали «врізки» — рушницю з наказом сотника здобути гонорову зброю в бою та скласти присягу. А ті, що заповзятливо

хлюпнули зупу, побрели по домівках...» Ось так, вважав пан Михайло, що психологія раба давним-давно гіпертрофувала мозок багатьох українців, але разом з тим він бачив тисячі і тисячі українців, яким осоружним був чужинецький хомут, хай і був він гарантом щоденної дешиці для шлунку. Михайло Титус знав, пережив особисто простеньку, святу істину — не спомин про ситу, напхану утробу вів українських повстанців до бою, на муки, тортури і смерть, а синівська любов до України, благородний порив дати їй волю, прагнення бачити її незалежною.⁶

Важливим джерелом вивчення діяльності УПА є книжка І.Дмитрика «Записки українського повстанця в лісах Лемківщини». Її автор — стрілець Іван Дмитрик, вояк УПА з куреня командира Рена, який діяв на Лемківщині в 1944–1947 рр. Свої спогади записав він зразу після прибуття на Захід у 1947–1949 рр., коли всі події ще міцно трималися в пам'яті, щиро, так, як бачив і пережив. Його спомини дають можливість нам, нащадкам, відчутти і зрозуміти атмосферу повстанського руху, їхні надії і прагнення здобути в боротьбі з ворогом свободу України.⁷

Разом з тим зараз виникла нагальна потреба в написанні аналітичних праць про діяльність УПА в Другій світовій війні, використовуючи як матеріали і дослідження науковців з діаспори, так і документи та розвідки вітчизняних вчених, не обминаючи при цьому таких проблем, як українсько-польські відносини, співробітництво ОУН і УПА з німцями, взаємна жорстокість у боротьбі НКВС-КДБ проти ОУН і УПА, створення держбезпекою УПА-2 для дискредитації справжніх українських повстанців тощо.

Якщо ці питання не будуть висвітлені науковцями, тоді наші опоненти з лівого табору писатимуть свою історію УПА.⁸ Так, у збірці оповідань «Правди не сховаєш!», виданій в Житомирі в 1996 р., її автор, член Спілки журналістів М.Шелюг, використовуючи документи архівних установ України та видані дослідників українського націоналістичного руху, розкриває обставини співпраці ОУН — УПА з фашистським режимом Німеччини в роки Великої Вітчизняної війни, їхню участь у знищенні населення та агентурних стосунках з іноземними спецслужбами в повоєнний час. Ця збірка складається з публікацій, що друкувалися протягом 1990-1993 рр. у газетах «Радянська Житомирщина», «Зірка надії» (Житомир). Автор у передмові пише, що його обурує, коли в останні роки в підручниках з історії України співається хвала ОУН-УПА як борцям за українську державність. М.Шелюг прямо заявляє: «Це величезна неправда. Ор-

ганізаційні й військові структури ОУН — УПА були спільниками гітлерівських вояків і разом з ними чинили зло на теренах України: масово винищували мирне населення, палили містечка і села разом з людьми». ⁹ А в передмові до цієї збірки наголошується: «Шановні читачі! Уважно ознайомтесь із запропонованими розповідями про цих т. зв. «національних героїв» України та їхніх поплічників, які пролили багато народної крові». ¹⁰

Ось так у сучасній Українській державі люди, які воювали за її незалежність, знову оголошуються зрадниками і душогубами. У цьому аспекті дуже цінними є аналітичні розділи, присвячені діяльності УПА під час Другої світової війни. Це праці Б.Якимовича ¹¹, Т.Гунчака ¹², В.Косика ¹³, А.Трубайчука тощо. На

основі цих та багатьох інших наукових розвідок, використовуючи величезний корпус архівних документів і матеріалів, залучаючи мемуарну літературу, треба створити низку фундаментальних праць, присвячених боротьбі УПА за українську державність.

Таким чином, досліджуючи визвольну боротьбу УПА, ми укріплюємо наукове підґрунтя сучасного процесу державотворення, формуємо морально-світоглядні засади духовності. Вивчаючи діяльність українських повстанців, ми не тільки повертаємо із небуття сфальсифіковану власну історію, враховуємо досвід і уроки минулого в розбудові Соборної України, а й творимо гідне майбутнє нашим дітям і онукам.

¹ Літопис УПА. Нова серія. — Т.1. — Київ-Торонто, 1995. — С.ХІV.

² Йовик І. Нескорена армія. Із щоденника хорунжого УПА. — К., 1995. — С.17.

³ Там же. — С.6.

⁴ Там же. — С.11.

⁵ Михайло Титус — вояк УПА. — Л., 1997. — С.3.

⁶ Там же. — С.5-6.

⁷ Дмитрик І. Записки українського повстанця в лісах Лемківщини. — Л., 1992. — С.3.

⁸ Давиденко В. Українська Повстанча Армія — шлях ганьби і злочинів. — К., 1989. — С.5-18.

⁹ Шелюг М. Правди не сховаш! Збірка документальних оповідань про діяльність ОУН — УПА. — Житомир, 1996. — С.3.

¹⁰ Там же. — С.4.

¹¹ Якимович Б. Збройні сили України. Нарис історії. — Л., 1996. — С.175-199.

¹² Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. — К., 1993. — С.240.

¹³ Косик В. Україна під час II світової війни. 1939-1945. — Київ-Париж-Нью-Йорк-Торонто, 1992. — С.29.